

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
ПРИХОДЬКА МАКСИМА КОСТЯНТИНОВИЧА
на тему «Управління еколого-економічною безпекою в системі розвитку
аграрних підприємств»,
подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 073 «Менеджмент»

1. Актуальність теми дослідження

Сучасне аграрне підприємство функціонує в середовищі, де економічні результати дедалі тісніше залежать від якості використання природних ресурсів, дотримання екологічних вимог і здатності системи управління своєчасно реагувати на критичні зміни. Виснаження земель, погіршення стану агроєкосистем, кліматичні коливання, зростання вартості ресурсів, порушення виробничих і логістичних зв'язків безпосередньо впливають на фінансову стійкість, виробничий потенціал та перспективи розвитку суб'єктів аграрного бізнесу. За таких умов екологічні параметри діяльності вже не можуть розглядатися як другорядне обмеження, оскільки вони визначають можливість збереження ресурсної основи виробництва та досягнення економічних результатів у довгостроковій перспективі.

Особливої складності набуває управління аграрними підприємствами в умовах воєнних загроз, високої невизначеності, втрати частини виробничого потенціалу та необхідності подальшого відновлення галузі. Управлінські рішення мають враховувати не лише поточну результативність, а й допустимі межі використання земельних, водних, матеріальних та енергетичних ресурсів, можливість виникнення екологічних втрат і здатність підприємства адаптуватися до зміни зовнішнього середовища. Це потребує переходу від фрагментарного реагування на окремі загрози до формування цілісної системи управління, у межах якої економічні, ресурсні та екологічні параметри узгоджуються на стратегічному й оперативному рівнях.

Важливість обраного напряму посилюється євроінтеграційними процесами та поступовим наближенням вітчизняних аграрних підприємств до екологічних стандартів і принципів аграрної політики Європейського Союзу. Адаптація до цих вимог передбачає зміни у виробничих технологіях, системах планування, внутрішньому контролі, інвестиційних пріоритетах і методах оцінювання результативності. Водночас наявний методичний інструментарій не повною мірою забезпечує комплексне визначення рівня еколого-економічної безпеки та вибір управлінських рішень з урахуванням взаємозалежності економічних і екологічних наслідків.

Крім того, дисертаційну роботу виконано в межах реалізації науково-дослідної роботи кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування Державного біотехнологічного університету на тему «Стратегічні засади розвитку систем управління інноваційно-інвестиційною та господарською

діяльністю суб'єктів господарської діяльності» (номер державної реєстрації 0122U201108).

У зв'язку із цим дисертаційна робота Приходька М. К., присвячена управлінню еколого-економічною безпекою в системі розвитку аграрних підприємств, відповідає сучасним потребам управлінської науки та практики. Спрямованість дослідження на розвиток теоретичних положень, удосконалення методичного забезпечення оцінювання, стратегічного планування й адаптації системи управління визначає його своєчасність, наукову значущість і практичну цінність.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі, є достатньо обґрунтованими, логічно взаємопов'язаними та характеризуються високим ступенем достовірності. Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується опрацюванням сучасних наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, використанням чинної нормативно-правової бази, офіційних статистичних матеріалів та інформаційних ресурсів, що відповідають предмету дослідження.

Досягнення поставленої мети (с. 23) забезпечено застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження (с. 24-25), адекватних поставленим завданням (с. 23-24). Об'єкт і предмет дослідження є коректними і визначеними відповідно до теми дисертації (с. 24).

Використання системного, комплексного, економіко-статистичного, порівняльного, графічного та інших методів дозволило всебічно дослідити процеси формування еколого-економічної безпеки аграрних підприємств, виявити закономірності їх розвитку та обґрунтувати напрями вдосконалення системи управління.

У першому розділі дисертаційної роботи досліджено теоретико-методичні засади управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств (с. 30-80). Розкрито сутність, структуру та визначено місце еколого-економічної безпеки в системі розвитку підприємства (с. 30-46). Виокремлено складові структурної моделі еколого-економічної безпеки підприємства (с. 36) та сформовано систему кліматично-воєнних ризиків у її структурі з урахуванням специфіки діяльності аграрних підприємств (с. 44).

Досліджено концептуальні підходи до управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств, серед яких виокремлено безпековий, системний, ризик-орієнтований, адаптивний, ресурсний, стратегічний та інституційний підходи (с. 46-64). Обґрунтовано, що трансформація управління еколого-економічною безпекою може розглядатися як динамічний процес, у межах якого вплив зовнішніх чинників зумовлює переорієнтацію управлінських підходів, формування нових об'єктів управління та застосування відповідних інструментів управлінського впливу (с. 60).

Узагальнено теоретичні засади оцінювання еколого-економічної безпеки аграрних підприємств (с. 64-80), систематизовано показники її

оцінювання (с. 66-67), здійснено порівняльну характеристику методичних підходів до оцінювання рівня еколого-економічної безпеки (с. 70-71) та сформовано відповідний алгоритм оцінювання (с. 75). Обґрунтовано важливість цифровізації процесів оцінювання еколого-економічної безпеки, яка розглядається не лише як технологічне оновлення інструментарію, а як комплексна трансформація організаційних, інформаційних та управлінських умов здійснення оцінювання.

Другий розділ присвячено аналізу умов і тенденцій розвитку підходів до забезпечення еколого-економічної безпеки аграрних підприємств (с. 86-168). Здійснено аналіз еколого-економічного стану аграрних підприємств України як інформаційної основи для оцінювання рівня їх еколого-економічної безпеки (с. 86-117). Із використанням принципу «найближчого сусіда» здійснено кластеризацію областей України та сформовано чотири кластери (табл. 2.3, с. 96-97). Результати кластерного аналізу дали змогу комплексно охарактеризувати особливості розвитку сільського господарства в регіонах України, визначити їхні сильні та слабкі сторони, що створює підґрунтя для обґрунтування відповідних стратегічних орієнтирів діяльності сільськогосподарських підприємств та прийняття більш обґрунтованих управлінських рішень.

Досліджено можливості адаптації світового досвіду до вітчизняних практик еколого-економічного регулювання та стимулювання розвитку сільськогосподарських підприємств (с. 117-143). Удосконалено методичний підхід до оцінювання адаптації світового досвіду до практик вітчизняного еколого-економічного регулювання та забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств (рис. 2.7, с. 118). Удосконалено механізм планування еколого-економічного розвитку фермерських господарств та здійснено його апробацію (с. 144-168).

У третьому розділі здійснено удосконалення та обґрунтовано напрями впровадження системи управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств в умовах динамічного середовища (с. 172-210). Запропоновано організаційно-економічне моделювання управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств, що забезпечує системний підхід до управління підприємством із орієнтацією на принципи сталого розвитку та створює передумови для прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах екологічних викликів (с. 172-188).

Сформовано механізм адаптації системи управління еколого-економічною безпекою до змін внутрішнього та зовнішнього середовища, що ґрунтується на динамічному й комплексному підходах до стратегічного управління та спрямований на забезпечення гнучкості підприємства і його здатності підтримувати сталий розвиток в умовах нестабільності (рис. 3.2, с. 190). Розроблено алгоритм моніторингу на етапі «Визначення критичних змін» (рис. 3.3, с. 191) та запропоновано систему звітності, спрямовану на забезпечення оперативного і стратегічного контролю в процесі реалізації механізму адаптації стратегії еколого-економічного розвитку

сільськогосподарських підприємств з урахуванням динаміки внутрішнього та зовнішнього середовища (рис. 3.4, с. 194).

Здійснено оцінювання ефективності впровадження еколого-економічних принципів діяльності сільськогосподарських підприємств на прикладі ТОВ «Агрофірма ім. Гагаріна» (с. 198-210).

Висновки до розділів дисертації та загальні висновки роботи мають високий ступень наукової обґрунтованості й логічно пов'язують фактичні дані, теоретичні розробки і концептуальні положення щодо еколого-економічної безпеки аграрних підприємств.

Дисертаційна робота має послідовну логіку дослідження: від формування теоретико-методичних засад еколого-економічної безпеки у першому розділі – через аналітичне дослідження її стану та зарубіжного досвіду у другому – до розроблення й практичного впровадження управлінських механізмів у третьому розділі, що забезпечує взаємозв'язок теоретичних положень, аналітичних результатів і практичних рекомендацій.

3. Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у формуванні цілісного теоретико-методичного підґрунтя управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств, у якому взаємопов'язані оцінювання умов безпечного функціонування, стратегічне планування, організаційно-економічне моделювання та адаптація управлінської системи до змін середовища. Одержані результати не обмежуються уточненням окремих положень, а розширюють наявні уявлення про об'єкт, зміст та інструментарій управління еколого-економічною безпекою.

Найвагомішим результатом, одержаним уперше, є розроблений підхід до оцінювання еколого-економічної безпеки аграрних підприємств. Його принципова відмінність полягає у перенесенні дослідницького акценту з фіксації вже сформованих економічних та екологічних результатів на аналіз умов, за яких забезпечується безпечне функціонування підприємства. Оцінювання здійснюється за узгодженістю економічних, ресурсних та екологічних параметрів у межах установлених порогових значень. Така постановка дозволяє виявляти внутрішні дисбаланси до моменту їх перетворення на критичні відхилення, а також ураховувати різночасовість прояву економічних вигід та екологічних наслідків управлінських рішень.

Науково-методичний інструментарій оцінювання адаптації аграрних підприємств України до екологічної політики Європейського Союзу удосконалено шляхом його побудови відповідно до базової структури екологічної політики ЄС. Формування системи індикаторів, їх стандартизація та комплексне оцінювання дають змогу визначати готовність підприємств до виконання сучасних екологічних вимог і підтримання належного рівня еколого-економічної безпеки.

Удосконалено механізм стратегічного планування забезпечення еколого-економічної безпеки фермерських господарств особливістю якого є

поєднання відбору стратегічних цілей, формування альтернатив, бюджетування та календарного планування із застосуванням графоаналітичних і економіко-математичних методів, біматричних ігор та прогнозного інструментарію.

Також удосконалено багатовимірну організаційно-економічну модель, у межах якої економічні, екологічні й організаційні параметри інтегровано через бізнес-процеси, ресурсне забезпечення, виконавців і часові характеристики.

Окремої позитивної оцінки заслуговує удосконалений механізм адаптації системи управління, побудований як безперервний цикл моніторингу, оцінювання, ідентифікації критичних змін, коригування цілей, підготовки альтернатив, прийняття та реалізації рішень, контролю і зворотного зв'язку. Його використання створює методичну основу для своєчасного перегляду управлінських орієнтирів за умов нестабільності зовнішнього середовища.

Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо сутності еколого-економічної безпеки як динамічної характеристики функціонування підприємства, що формується через підтримання рівноваги між економічною результативністю, ресурсними можливостями та екологічними обмеженнями. Науково значущим є використання часово-порогового підходу, за якого порогові параметри характеризують момент переходу від стійкого функціонування до накопичення системних ризиків.

Наведені результати характеризуються належним ступенем наукової новизни, взаємно доповнюють один одного та формують завершену систему положень, спрямованих на розвиток теорії і практики управління аграрними підприємствами.

5. Повнота викладення основних результатів в опублікованих наукових працях

Основні результати дисертаційного дослідження знайшли належне відображення у наукових публікаціях автора. За темою дисертації опубліковано 8 наукових праць, серед яких 6 наукових статей (із них 3 статті опубліковано у фахових виданнях України, включених до Переліку наукових фахових видань України, 2 – у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Scopus, та 1 – в іншому науковому виданні) та 2 публікації апробаційного характеру. Крім того, результати дослідження підтверджено свідоцтвом про реєстрацію авторського права на науковий твір № 123799 від 13.02.2024.

Публікації автора підтверджують, що основні наукові результати дисертації отримані здобувачем самостійно та своєчасно апробовані у фаховому науковому середовищі. У дисертаційній роботі використано лише ті наукові результати праць, виконаних у співавторстві, які належать автору особисто. Представлені публікації є достатніми для висвітлення змісту дисертаційного дослідження та підтверджують належний рівень апробації отриманих наукових результатів.

6. Теоретичне та практичне значення одержаних результатів

Теоретичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у розвитку та поглибленні теоретичних і методичних положень щодо управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств в умовах динамічних змін внутрішнього та зовнішнього середовища.

Теоретичний внесок роботи полягає у систематизації та розвитку концептуальних підходів до управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств, обґрунтуванні її структурних складових, уточненні взаємозв'язків між економічними та екологічними аспектами безпеки, а також розвитку методичних засад її оцінювання.

Науково-теоретичну цінність становить удосконалення методичних положень щодо оцінювання рівня еколого-економічної безпеки, систематизація відповідних показників та обґрунтування послідовності проведення оцінювання. Розвинуто положення щодо врахування впливу сучасних кліматичних, воєнних, ресурсних та інших зовнішніх ризиків у системі управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств.

Важливим теоретичним результатом є обґрунтування концептуальних засад адаптивного управління еколого-економічною безпекою, що передбачає врахування динамічних змін середовища функціонування підприємств, своєчасне виявлення критичних відхилень та відповідне коригування управлінських рішень. Розвиток цих положень формує теоретико-методичне підґрунтя для подальших досліджень проблем забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств.

Практичне значення одержаних результатів визначається доведенням розроблених наукових положень до рівня конкретних методичних підходів, організаційно-економічних моделей, механізмів та практичних рекомендацій, придатних для використання в управлінні еколого-економічною безпекою аграрних підприємств. Особливу практичну цінність мають: методичний підхід до оцінювання еколого-економічної безпеки аграрних підприємств, що дає змогу визначати її рівень та виявляти проблемні складові; інструментарій оцінювання рівня адаптації аграрних підприємств до екологічної політики Європейського Союзу, який може використовуватися для визначення напрямів гармонізації діяльності підприємств із сучасними екологічними вимогами; механізм стратегічного планування еколого-економічного розвитку фермерських господарств, спрямований на узгодження екологічних та економічних цілей їх діяльності; багатовимірною організаційно-економічною моделлю управління еколого-економічною безпекою, що забезпечує комплексне врахування економічних та екологічних чинників у процесі прийняття управлінських рішень; та механізм адаптації системи управління еколого-економічною безпекою до змін внутрішнього та зовнішнього середовища, орієнтований на своєчасне виявлення критичних змін і коригування управлінських заходів.

Практичне застосування зазначених розробок сприятиме підвищенню обґрунтованості управлінських рішень, своєчасному виявленню та

нейтралізації загроз, раціоналізації використання ресурсів, узгодженню економічних та екологічних цілей і підвищенню стійкості розвитку аграрних підприємств.

Практична значущість результатів підтверджується їх упровадженням у діяльність аграрних підприємств, використанням у роботі органів державного управління та застосуванням в освітньому процесі закладів вищої освіти, що засвідчує їх прикладну спрямованість і можливість використання для вирішення реальних управлінських завдань.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота за своїм змістом, структурою, рівнем теоретичного опрацювання проблематики та характером отриманих результатів відповідає вимогам, що висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії. Побудова дослідження відзначається внутрішньою логічною послідовністю: визначена автором наукова проблема знаходить своє теоретичне обґрунтування у першому розділі, отримує аналітичне підтвердження під час дослідження сучасного стану еколого-економічної безпеки аграрних підприємств, а в завершальних розділах трансформується у комплекс взаємопов'язаних методичних, модельних та організаційно-економічних рішень. Така структура свідчить про завершеність авторського задуму та забезпечує цілісне сприйняття результатів дослідження.

Зміст дисертації повністю відповідає спеціальності 073 «Менеджмент», оскільки предметом наукового пошуку виступають управлінські процеси забезпечення еколого-економічної безпеки аграрних підприємств, а основні результати роботи спрямовані на розвиток методичного забезпечення прийняття управлінських рішень, удосконалення стратегічного планування, організаційно-економічного моделювання та адаптації системи управління до змін внутрішнього і зовнішнього середовища. При цьому автор не виходить за межі предметного поля спеціальності, а всі розроблені положення мають виразне управлінське спрямування.

Важливою перевагою дисертації є її комплексний характер. Теоретичні положення не ізольовані від практичної частини дослідження, а отримують логічне продовження у запропонованих моделях, механізмах і методичних підходах. Простежується чіткий взаємозв'язок між сформульованою метою, поставленими завданнями, використаним методичним інструментарієм та отриманими результатами. Висновки за розділами та загальні висновки узгоджуються зі змістом роботи і відображають основні положення, винесені на захист.

8. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи Приходька М. К. порушень принципів академічної доброчесності не виявлено. Текст дисертації має самостійний характер, відображає послідовно сформовану авторську позицію щодо управління еколого-економічною

безпекою аграрних підприємств і містить власні теоретичні узагальнення, методичні розробки та практичні рекомендації.

Використані в роботі положення, наукові ідеї, статистичні матеріали та результати досліджень інших авторів супроводжуються відповідними посиланнями на першоджерела. Цитування та запозичення застосовано коректно, їх походження можна ідентифікувати за бібліографічними посиланнями й списком використаних джерел. Ознак привласнення чужих наукових результатів, використання матеріалів без належного зазначення авторства, фабрикації або фальсифікації даних у процесі рецензування роботи не встановлено.

Отже, представлена дисертація відповідає принципам академічної доброчесності, а використання наукових джерел і результатів інших дослідників здійснено з дотриманням установлених правил академічного цитування.

9. Дискусійні положення та зауваження

Попри високий науковий рівень дисертаційного дослідження, його теоретичну та практичну цінність, окремі положення роботи мають дискусійний характер або потребують додаткового уточнення:

1. У дисертації (підрозділ 1.1) запропоновано структурну модель еколого-економічної безпеки підприємства, до складу якої включено нормативно-правовий, організаційно-управлінський, ресурсно-технологічний, ризик-орієнтований та інформаційно-аналітичний компоненти. Водночас потребує додаткового обґрунтування критерій віднесення саме цих компонентів до структурних елементів системи. Зокрема, ризик-орієнтований та інформаційно-аналітичний компоненти за своєю природою можуть розглядатися не лише як структурні складові, а й як наскрізні функціональні підсистеми, що забезпечують функціонування всіх інших компонентів.

2. В таблиці 1.3 автор називає останню графу «Потенційні конфлікти», однак у ній наведено не конфлікти, а наслідки реалізації окремих цілей. Власне конфлікт виникає між двома групами цілей, а не всередині однієї з них. Більш логічніше було б відображати саме пари конфліктуючих цілей.

3. У таблиці 2.9 недостатньо широкий спектр представлених еколого-економічних показників. Зокрема, екологічна складова фактично представлена показником земельного банку, тоді як економічна – обсягом реалізованої продукції. Інформативність аналізу могла б бути підвищена шляхом доповнення таблиці показниками, що характеризують якість та інтенсивність використання земельних ресурсів, екологічне навантаження на довкілля та економічну ефективність їх використання. Наприклад, площа деградованих земель, обсяги внесення добрив і засобів захисту рослин, витрати на природоохоронні заходи, водо- та енергоємність виробництва, а також урожайність, собівартість, прибуток і рентабельність сільськогосподарського виробництва.

4. На с. 146 у рис. 2.16 автором представлено удосконалений механізм планування еколого-економічного розвитку фермерських господарств.

Водночас, з огляду на структуру та послідовність наведених на рисунку етапів, представлену розробку доцільніше трактувати як алгоритм планування еколого-економічного розвитку фермерських господарств, оскільки схема відображає послідовність виконання окремих етапів планування – від аналізу ситуації та визначення цілей до розроблення стратегії, складання бюджету та планування термінів реалізації. Водночас механізм планування передбачає комплексну характеристику його складових, зокрема визначення об'єкта і суб'єкта, мети, завдань, принципів, функцій, методів та інструментів планування, а також встановлення взаємозв'язків між ними. У зв'язку з цим доцільно було б уточнити назву представленої розробки або розширити її структуру відповідно до змісту механізму планування.

5. Аналіз міжнародного досвіду еколого-економічного регулювання проведено на основі виділення окремих країнознавчих характеристик Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. При цьому їх порівняльний аналіз з українською практикою має переважно узагальнюючий характер. Більш чітке виділення тих інструментів, які можуть бути безпосередньо адаптовані до діяльності українських сільськогосподарських підприємств, дозволило б посилити прикладну спрямованість роботи.

6. У запропонованому алгоритмі моніторингу критичних змін (підрозділ 3.2) рішення щодо коригування проєкту приймаються переважно за результатами порівняння планових і фактичних значень витрат, строків та екологічного ефекту. Разом із тим не визначено межі допустимих відхилень, після перевищення яких необхідно переходити від поточного коригування до перегляду або призупинення реалізації проєкту.

7. Окремі авторські пропозиції передбачають використання сучасних цифрових платформ, міжнародних стандартів, грантових механізмів та спеціалізованого програмного забезпечення. Водночас дисертація практично не містить оцінки організаційних передумов їх упровадження на малих і середніх аграрних підприємствах, для яких кадрові, фінансові та технологічні ресурси можуть бути обмеженими.

8. Дисертаційна робота містить неточності оформлення, окремі незначні орфографічні та стилістичні помилки.

Зазначені зауваження та дискусійні положення не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, її теоретичної та практичної цінності. Вони мають переважно рекомендаційний характер і можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень та розвитку окремих положень дисертації.

10. Загальний висновок по дисертаційному дослідженні

Дисертаційне дослідження Приходька Максима Костянтиновича на тему «Управління еколого-економічною безпекою в системі розвитку аграрних підприємств» є актуальною, самостійно виконаною та завершеною науковою працею, у якій вирішено важливе наукове завдання щодо розвитку теоретичних положень, удосконалення методичного забезпечення та

розроблення практичних рекомендацій з управління еколого-економічною безпекою аграрних підприємств.

Отримані результати характеризуються належним рівнем наукової новизни, достатньою обґрунтованістю та практичною цінністю, а їх використання сприятиме підвищенню ефективності управління розвитком аграрних підприємств в умовах сучасних економічних, екологічних і безпекових викликів.

Дисертаційна робота відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 2024 року № 507), а її автор Приходько Максим Костянтинович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 073 «Менеджмент».

Офіційний опонент,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
бізнесу та економічних відносин,
Національного транспортного
університету

Вікторія ШКЛЯР

